

moja umetnost

heda von nejgel

A šta će biti sa tvojom kreativnošću? Šta će biti sa tvojim radom? To pitanje mi ljudi neprekidno postavljaju od kako sam počela Primalnu Terapiju. Pre neki dan me je jedan prijatelj, vlasnik umetničke galerije, pozvao da izademo, i dok sam mu sva ozarena pričala kako sam u poslednje vreme živnula i prolepšala se i procvetala, on mi je vrlo tužnim glasom rekao: »Srce mi se kida dok te slušam. Izgleda da ti ulažeš svu snagu svojih osećanja i sav svoj talenat u svakodnevni život i bojim se da više nećeš stvarati one ocharavajuće skulpture i emajle koje si nekad pravila.« Spontano sam odgovorila: »Nisi u pravu. Moj rad nije nastao iz neuroze, već iz želje da joj se *suprostavim*.« I sama sam bila zapanjena sigurnošću s kojom sam to izjavila, budući da ni sama nisam do skora bila u to ubedena. Kada sam započela Primalnu nisam bila uopšte sposobna da uradim bilo šta i bojala sam se da sam zauvek izgubila stvaralački poriv. Neko vreme sam čak

Sada vidim da pre Primalne terapije nisam nimalo bila slobodna da radim ono što hoću već sam samo osećala kompulzivnu potrebu da stalno izražavam traume koje sam doživela u detinjstvu. Umetnost mi je služila kao odbrana ili kao simbolični način da svoj Bol izrazim kroz jauk i privučem pažnju drugih ljudi. Agresivno sam se razmetala i iskaljivala svoj bes. Nekada sam mislila da je moj nagon za stvaranjem tako neverovatno snažan da nikad ne bih mogla prestati da radim, ali on nije bio ništa drugo do potreba da istutnjim Bol i gnev. Kao da sam bila u zatvoru i da su me terali da stalno radim jednu istu stvar, a da pri tom ne znam šta zapravo radim. Neprekidno sam odnosila pobeđe nad samom sobom. Ropski sam radila, morala da budem bolja od svih, postavljala sebi najviše kriterijume u tehničkom pogledu, težila za slavom i uspehom, a ipak sam istovremeno stalno upadala u nepodnošljive depresije, upropašćavala stvari, doživljavala

Ti si me totalno kontrolisala! »Satima sam vrištala. Kao da su se neka vrata iznenada provalila; preda mnom su se redali poražavajući prizori. Danima sam pokušavala da shvatim kako je moguće lagati sebe i verovati da voliš svoju majku, a da je istovremeno moguće napraviti tako neverovatno groznu, razularenu, osvetljubivu sliku te iste majke prerusenu u »umetničko delo«. Od toga dana počela sam polako da otkrivam kroz svoju Primalnu terapiju (prvo sama, a kasnije u Institutu) deliče istine i sve više razumevala zašto je moj kreativni nagon tako čvrsto povezan sa neurozom.

Danas kada se setim svojih Primalnih dana, sećam se kako sam kao vrlo nežno i osetljivo dete sedela u vrtu igrajući se sa kamicama, cvećem, peskom, lišćem i svim mogućim i nemogućim stvarčicama; sećam se kako sam se bezgranično radovala dok sam ih opipavala i sastavljala u čudne sklopove. Mogla sam tako satima da se igram ili plešem ili pevam ili izražavam svoja osećanja, stalno izmišljajući neke nove kombinacije. Doživljavala sam neverovatne napada besa ako bi me neko odvuкао od »tih besmislica« ili terao da objasnim šta to radim, ili mi govorio kako to bolje može da se uradi. Očajnički sam se nadala da će roditelji odgovoriti na moju potrebu za ljubavlju i za-

kreativni proces

uvod

artur džanov

Hajde da ostavimo po strani zastareli Frojdiv koncept po kome je kreativnost sublimacija zlokobnih, unutrašnjih sila, a umetničko stvaralaštvo neminovni nusproizvod neuroze.

Neuroza nije nužni preduslov kreativnosti i umetnosti. Neko mora biti neurotičan da bi stvarao neurotične stvari; neko može istovremeno biti veoma neurotičan i biti veoma kreativan. No, može se desiti da je nekom sasvim dobro, a da to nimalo ne utiče na njegovu kreativnost — sem što ona postaje stvarnija, kao što ćemo videti u sledećim prilozima. To znači da je kreativnost nešto sasvim različito od stanja ličnosti. Ona je, po mom mišljenju, genetski dar, obogaćen životnim iskustvom i učenjem, čiji oblik zavisi od tipa ličnosti i životnog iskustva.

Uzmimo, na primer, muziku. Nema sumnje da su savršene glasovne mogućnosti i besprekorni osećaj za ritam urođene osobine. Na njih, prirodno, utiče iskustvo — isprekidani, disharmonični čin rođenja utiče, recimo, na osećaj za ritam. No, čovek sa urođenim talentom kasnije spremno odgovara na muzičko okruženje, za razliku od netalentovanog. Zato mora biti posve jasno da odsustvo neuroze nema nikakve veze sa gubitkom svršenog glasa ili osećaja za ritam. Nestanak neuroze ne izaziva gubitak ovih i svih drugih umetničkih talenata, kao što smo sto puta videli kod naših pacijenata u Primalnom Institutu. Gubi se jedino manifestacija neuroze, a umetničko stvaralaštvo je samo jedan njen vid. po mom mišljenju, razlog zbog kojeg se neuroza smatrala preduslovom umetničkog stvaranja leži u činjenici da su svi ljudi, uključujući i umetnike, bili neurotični — umetnici samo bučnije od ostalih. A zašto? Zato što dobri stvaraoči ne mogu istovremeno biti i deo »Programa« i kreativni. Oni su autsajderi, neprilagođeni i neintegrisani i neurotični svet u kojem žive. Oni su, da tako kažem, pokidali društvene veze. A ta-

ko mora biti. Jer kreativnost podrazumeva da se ne čini ono što je uobičajeno, konvencionalno i očekivano. Naprotiv. Konvencionalnost i prilagodavanje normi su dijametralno suprotni kreativnom procesu. Zato se mnogi umetnici ne uklapaju. Ne pripadaju niti svom vremenu niti svojoj kulturi. I zbog toga pate. Iz tog razloga se čak može reći da umetnici moraju patiti da bi stvarali dobru umetnost. U jednom neurotičnom društvu to je u izvesnom smislu tačno. Ali neurotično društvo nije neophodni preduslov kreativnosti. Čak i u najboljim društvima uvek postoje nove sponje i nove granice koje treba istraživati kao što postoje i oni koji su nesputani i slobodni u Primalnom smislu koji će ih kreativno istraživati. Da objasnim zašto.

Umetnik ne treba da ima samo urođene sposobnosti (kao što je moć prostornog opažanja stvari) već i unutrašnji pristup. On mora biti sposoban da svaki pedal svoje svesti upotrebi u svom delu. Oni koji imaju najbolji pristup stvaraju najbolju umetnost, sve ostalo je manje važno. Umetnici su uopšte uzevi ljudi »drugog toka« — oni imaju otvoren pristup drugom toku svesti. Oni dobro rukovode slikama i fantazijama koje čine osnovu njihove kreativnosti. Umetnik koji ima najbolji pristup **svemu** sadržanom u umu i svesti je Primalni umetnik. On nije ničim odeljen od samog sebe i svojih sposobnosti. On koristi samog sebe u potpunosti, a to svakako znači da će njegovo delo imati širi opseg i dubinu. Ja sam ubeden, na primer, da najbolja umetnost zahvata sva tri nivoa svesti: iz toga proizilazi stvarna umetnost. Simbolička umetnost ne obuhvata sva tri nivoa. Ona je **izvedena** iz osećanja, ali nije njihov **izraz**. A za mene je umetnost »nastajanje duše«; ona je prenos jedne emocionalne istine, jednog osećanja koje ostali prpoznaju kao opšte i ključno. Ona nije nešto odvojeno od ličnosti; naprotiv, ona je **sastavni deo** umetnika ili umetnice.

Šta, zapravo, znači »imati pristup svim nivoima«? U primalnom smislu time se označava neko ko može da oseća na sva tri moždana nivoa. U umetničkom smislu to znači da postoji pristup unutrašnjoj energiji i snazi, zatim emotivnoj sadržini i konačno intelektualnoj viziji i perspektivi. U muzici, apstraktni **free-džez** nema emotivni sadržaj. Ili je, u najboljem slučaju, njegova nepovezanost nedodirljiva, neshvatljiva i nejasna. Stoga ne uspeva da prenese neko prepoznatljivo osećanje. On je zato muzika za intelekt, kao što je narodna muzika orijentisana na reči (treći tok), bez unutrašnje snage (prvog toka) ili čvrstog emocionalnog

bila ubedena da je moj izbor zanimanja autora metalnih skulptura, dizajnera i emajliste bio tako neurotičan da nikad neću poželeti da ga nastavim. Shvatila sam da je način na koji sam radila bio velika odbrana. Svi moji radovi bili su snažni i agresivni — ako ne brutalni i gnevni. Međutim, nakon par meseci Primalne terapije, ja sam, iznenada, bez ikakve prinude, krenula da radim i načinila neverovatno lepo »Detinje lice« u šamleveskom emajlu. Sa tog lika se očitavala mekoća izraza, osećajnost i lepota, sve ono što nikada pre toga nisam mogla ni da osetim ni da izrazim. Najviše su me zapanjile nove dubine i tehničko savršenstvo tog dela — zasnovano na nekim mogućnostima o kojima nikad ranije nisam ni sanjala — a nisam nikako mogla sebi da objasnim kako je do toga došlo. Uprkos tome stalno su mi se vraćale sumnje u dalje bavljenje umetnošću, pogotovu dok sam bila u bolu; ali se onda dogodilo nešto izuzetno. Po svakom izlasku iz glavnog osećanja, dok sam ležala iscrpljena na podu, moj um bi započinjao da smišlja divne, vragolaste kreacije u koje sam uklapala mnogobrojne druge materijale, a ne samo one koje uobičajeno koristim. Bivalo mi je sve jasnije da sam želela da izrazim svoju radost i sreću isto kao što sam nekad htela da izrazim svoje očajanje.

nezgode, propuštala prilike; nisam imala smelost da budem istinski kreativna, nikada se nisam zabavljala, nikad nisam bila samostalna i finansijski nezavisna, i patila sam od mnogobrojnih psihosomatskih simptoma. Provela sam deset godina na konvencionalnoj terapiji, ali mi ništa nije pomoglo. Onoga dana kada sam pročitala *Primalni krik*, moj čitav život se izmenio; mislim da to treba podrobnije da ispričam da bi potonje promene bile jasnije. Godine 1972. izvarila sam u bakru »Aždaju zagašenja« zaselu na vrhu zemljine kugle koju potpuno uništava. Ugravirala sam natpis, »Jedem, uništavam, ubijam, mrzim, kontrolišem. Ti moraš da budeš ono što ja želim da budeš.« Taj rad je ispaо ljutit i gada, ali je bio prožet lepotom. Bila sam duboko ubedena da se bavim jednom čisto društvenom temom, da pomažem čovečanstvu da uvidi problem zagađenja. No, dok sam pravila tu aždaju, »slučajno« sam ispuštala hlorni gas koji me zamalo nije ubio; uzdano sam znala da je to bio još jedan od nesvesnih pokušaja samoubistva. Zašto? Tada sam baš čitala *Primalni krik*. Već nakon dvadesetak stranica osetila sam kao da mi je nešto sinulo u glavi, počela sam da pesnicama udaram po aždaji i vrištim, »Ti nisi zagađenje — ti si moja majka, ti si me ubila! ti si me uništala!

grljam, ali su oni bili previše obuzeti vlastitim karijerama. Pokušala sam da zadobijem naklonost malim poklonima, svojim crtežima, ali sam tada samo podsticala besnu ljubomoru moje inače hladne majke koja nije mogla podneti da moj nepredvidljivi otac ponekad s toplinom pozdravlja moj napredak. Kada sam imala četiri godine ona je uspeła da me potpuno odvoji od njega namestivši me tako gadno da me je skoro na smrt pretukao. Istog sekunda sam shvatila koliko me mrze, koliko sam nevoljena, ali sam se branila od toga crtajući prekrasan porodični vrt i ptičice na parčetu hartije. Izgubila sam svaku vezu sa stvarnošću i postavila da se služim crtanjem kao odbranom. Moja majka je uzela crtež, jedinu stvar koja me je branila od ludila, i otrčala kod mog oca s pobeđonosnim uzvikom, »Vidi šta mi je dala Heda!« — a to je, zapravo značilo, »Vidi, Heda sada voli mene, a tebe je potpuno odbacila.« Mogla sam je ubiti, ali sam se umesto toga potpuno zatvorila u sebe, ne usudivši se nikada više da priznam svoju mržnju ili agresivnost ili potrebu za ljubavlju. Od tog dana bila sam apsolutno zaplašena i ponašala se kao robot, pružajući Majci, ako ne iz duše, ono bar privremeno, sve što je tražila, dozvoljavajući da preuzme potpunu kontrolu nad svim što sam radila,

da preuzme moju kreativnost. Nisam smela dopustiti sebi da uvidim kako je njen podstrek mome talentu služio samo ponižavanju mog nespretnog oca ili drugih ljudi razmetanjem mojim uspesima; navodila me je da sarkastično kritikujem druge ljude samo da bi sadistički uživala u grdnjama i batinama koje sam dobijala, dok je ona ostajala nevino po strani. Ona da bi postajala ljubomorna na moj talenat i navodila celu porodicu da me kritikuje, da uništava moje radove, da me ismejava.

Tako sam postala talentovani, porodični »promašaj«. Naučila sam da je posedovanje nekog talenta samo po sebi agresivno i da mi je dozvoljeno da stvaram samo one stvari koje bi ona pokrenula ili kontrolisala. Postala sam prisilni radnik, radnik koji svoju neurozu ispoljava kroz rad. Ali je Bol suprotstavljenih osećanja sadržan u kreativnom radu često bio nepodnošljiv. Istina se tako snažno probijala da sam pri svakom spontanom stvaranju ispunjavala svoje crteže košmarima, đavolima, vešticama, aždajama, zmijama i raznim drugim groznim, zastrašujućim stvorenjima. Često sam osećala da ludim. Danas znam da je to bio jedan od razloga mog opredeljenja za skulpturu od metala. Spori proces obrade metala mi je

tavog života bila blizu istine nesposobna da uvidim povezanost. Primalna terapija mi je dala sposobnost da doživim i setim se svega toga i da se oslobodim potrebe da sve to ispoljavam u svome radu. Sada u sebi nazirem nove mogućnosti, nova interesovanja, sve ono što nisam imala prilike da u sebi razvijam. Do sada sam samo imala nejasnu predstavu o svojim mogućnostima, kakve su, i gde će me odvesti, ali sada sigurno znam da ću se baviti kreativnim radom. Neću potpuno prestati sa radovima u metalu, jer sam ustanovila da to može biti zanimljivo. Ali će biti i mnogo novih stvari.

Kasnije sam se zainteresovala za ples, glumu i kostimografiju, našla neizmerne radosti u pravljenju pokreta. Privlače me mnoge društvene aktivnosti, dok sam pre toga bila pustinja, skriven u ateljeu, sam, predan svome poslu. Čak nisam smela svoje radove pokazati nekom a da se ne tresem od straha. Upravo sam se vratila sa Istočne Obale, nakon dva meseca provedenih u slikarskim kolonijama, u priredivnju izložbi, držanju predavanja i stvaranju novih radova. Shvatila sam još jednu veliku stvar: moguće je uživati u nečemu i pri tom zarađivati puno para. Divno je bilo menjati svoju ličnost iz korena; neki moji prijatelji ni-

nisam stalni zarobljenik svog uskog, malog sveta zaboravljenih prizora. Otkrila sam divne ljude koji su slično osećali za mene tako da su se između nas često uspostavljale veoma čvrste veze. U poslednja dva meseca osećala sam se intenzivno živom; što sam češće imala taj osećaj, što sam više raznovrsnih talenata u sebi otkrivala, što sam više uživanja nalazila u svemu tome, to je Bol bio jači. Naročito je bio jak po povratku. Najjači onda kada sam uvidela da sam celog života ja lično sama sebi sve to uskraćivala. Godinama sam ispoljavala agresiju svoje majke trudeći se da budem bolja od drugih, da budem sarkastična. Ali sam istovremeno bila uplašena da će mi sve to biti oduzeto, da će sve biti upotrebjeno protiv mene i da će me majka opet naterati da se pretvorim prvo u agresora, pa onda u žrtvu; zato nisam nikad mogla sebi da priznam da sam dobra u nečemu da sam uopšte talentovana. Bila sam tako puna mržnje da nisam htela ništa da pružim majci. Kad god bih u sebi osetila neki novi talenat, ja sam ga odbacivala, čak i dugo nakon odlaska od kuće. Daleko od majke, ja sam patila i trpela neuspehe, nadajući se da će ona osetiti moj Bol i sama doći da mi pruži ljubav, ne zahtevajući da ja budem stalno ta koja daje, ne zahtevajući da je ispoljavam njenu agresiv-

sadržaja. Apstraktna umetnost je nesumnjivo nešto iz opsega izolovane trećeg toka. Ona je apoteoza forme bez sadržine.

Simbolička umetnost je, poput nadrealizma, dobar primer simbolizma kao oblika neuroze. Neodgovarajući simbolizam je neurotični simptom; a dobar simbolički umetnik treba da bude »dobar« neurotik. Hoću da kažem da se simbolizam u snovima (ili bilo gde, što se toga tiče) smanjuje uporedo sa osveščivanjem sopstvenih osećanja tokom Primalne terapije. Tako nastaje obrnuti odnos između simbolizma i osećanja (ili stvarnosti).

Možemo se zapitati zbog čega je simbolizam u umetnosti vezan za neurozu. Da bi to razjasnili moramo utvrditi kako nastaje simbolizam. Moramo pre svega krenuti od osećanja. Novorođenče često preživljava užase čak i pre nego što je njegova moždana kora dovoljno razvijena da bi mogla da ih ocrti i imenuje. Drugim rečima, ono počinje život sa zaostalim amorfnim strahom koga može da, uporedo sa svojim razvojem, pretače u simbole. Njegova prva noćomora mogu biti aždaje. Te slike ili simboli predstavljaju i opisuju infantilni užas. Kada bi nacrtao ono što ga zastrašuje, nacrtao bi aždaju. Kao što u ranom detinjstvu, ako se oseti napuštenim i usamljenim, može, ako je talentovan, da nacrti usamljenu pečurku izdvojenu od grupe pečuraka. Simbol ili slika su izvodi osećanja. Slika je izvod drugog toka, pošto u drugom toku prebivaju slike. Kasnije, kada se u potpunosti formira reči tok, pojmovi mogu zameniti sliku tako da predmet prvih strahova može postati komunicirani. Čovek sada može stvoriti čitavu ideologiju koja racionalizuje njegov strah, a da nikad ne uvidi istinski izvor svoje bojazni. Ili, ako se desi da odraste otuđen od društva, on može izmišljati priče o neobičnim bićima sa dalekih planeta, o vanzemaljcima koji se razlikuju od nas i koji na kraju dolaze na vlast. Takav kreativni proizvod potiče iz nekih osnovnih osećanja. Ako čoveku najzad pođe za rukom da stupi u vezu sa tim osećanjima, onda će se i njegova umetnost morati da promeni. On više neće morati da svoja osećanja iskazuje kroz simbole; samim tim će se promeniti oblik umetničkog izraza. Važno je napomenuti da će u tom slučaju umetnik biti slobodan da odluči hoće li zadržati simbole u svojoj umetnosti. On, naime, neće biti neurozom vezan za nesvesni simbolizam.

Nije ista umetnost koju stvara onaj ko ima pristup svojim osećanjima i onaj koji ga nema, budući da su osećanja sve u životu; ona su

vatra, pokretača iskra. Nadarena, kompletna ljudska bića koja mogu da osećaju i čija je svest jasna i nadahnuti, stvorice verovatno vrlo kreativna dela.

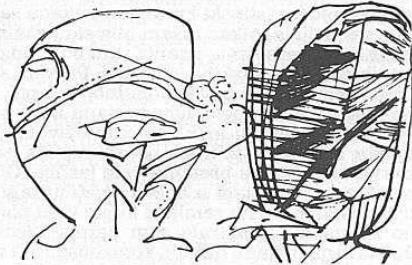
Takav primer je Ingmar Bergman. Svi njegovi filmovi su izraz njegovog života. Oni su vremenom postajali sve manje simbolični, sve više realistički; konačno su postali izraz osećanja. Zato nije slučajnog njegov interes za Primalnu teoriju. On ima i pristup i produbljenju svesti, i sposoban je da dramatiše bitne istine postojanja. Na primer, u filmu **Krici i šaputanja**, devojčicu na samrtni miluju, maze, grle i vole njeni najbliži... stiže se dojam savršenstva. Biti tako potpuno voljen znači biti na kraju svega; u životu ne postoji ništa više, ništa što bi se moglo poželeti. U tom savršenom trenutku Bergman nam omogućuje da se zamislimo nad onim što zajsta jesmo i nad stvarnim smislom života. Slično su doživeli gledaoci nakon projekcija **Prizora iz bračnog života** koji su se pitali: »Otkud on to zna?« Oni su u njegovom portretu braka prepoznavali momente iz vlastitog života. Bergman nas je podučavao putem osećanja, ali je takođe izgrađivao jednu kompaktnu strukturu, sa neizbežnim dramskim raspletom. Da li je Caplin bio takav genije? Svojim razumevanjem dijaletike života — tragedije koja vrebja iz svake komedije — on nam je te istine saopštavao na jednostavan način koji je svima bio razumljiv. On se nije zadržao na trećem toku i na predavanjima. Kao što se nije zadržao na drugom toku i stvorio neku rasplinutu, emotivnu poruku. On je, kao i Bergman, spojio svoje saznanje i osećanje i istovremeno ih dao u svojim filmovima. On je došao do toliko mnogo istina da više nije bio siguran u Sjedinjenim Državama pa ga je vlada naterala da napusti zemlju videvši u njemu pretnju po državni poredak. Zbog toga je svaki dobar umetnik — pretinja društvenoj strukturi. A ako nije, ako se u potpunosti uklapa u poredak, kako nam onda može reći ista novo?

Umetnici koji ispisuju sledeće redove mogli su da svoje neuroze izraze na bezbroj načina koji nemaju nikakve veze sa kreativnošću. Ali su bili talentovani i njihov talenat je trasirao njihov neurozu specifičnim umetničkim kanalima. Kako se njihova muka smanjuje, tako se menja njihova umetnost. Stoga postoji nerazrimska veza kod **neurotika** između bola i umetničkog stvaranja; ali bol sasvim sigurno nije sine qua non preduslov umetnosti.

* Po Primalnoj teoriji, mozak se razvija, a kasnije i funkcioniše u tri nivoa, reda ili toka svesti: prvi, visceralni; drugi, emocionalni; i treći, intelektualni.

pomagao da kontrolišem nadiruće emocije. Istovremeno mi je služio kao ventil za agresije koje su mogle da udare u nešto poput metala i snažno odjeknu, a onda se preoblikuju u nešto adekvatno mojim željama. Trodimenzionalni radovi su zadovoljavali moju potrebu za dodirrom, a hladnoća i tvrdoća metala su suzbijale bezgranični Bol koju je mekoća izazivala u meni. Dugo vremena sam radila isključivo apstraktna dela, izbegavajući slike koje bi ispoljile moj najdublji strah od javnog ispoljavanja osećanja.

Sve te mere predostrožnosti nisu mnogo pomogle, budući da sam se vremenom tako izveštala u radu sa metalom da sam mogla spontano da radim. Sve zastrašujuće slike su izbile na površinu pre šest godina, kada sam iz Nemačke emigrirala u Ameriku i našla se na sigurnoj udaljenosti od svoje porodice. Neke od emajliranih skulptura iz tog perioda ispunjene su teškim, sreperajućim Bolom. Nisam mogla u njima nazreti nikakav smisao sve dok se u Primalnoj terapiji nisam setila jednog izuzetno traumatičnog iskustva kada me je otac seksualno povredio dok sam bila beba. Taj prizor se neprestalno javljao u mojim skulpturama, crtežima i kostimima jedva prikriiven simbolizmom. Nisam mogla poverovati koliko sam či-



su mogli čudom da se načude. Postala sam otvorena i pažljiva prema drugima. Kao nikada ranije, posmatrala sam, osluškivala i dodirivala stvari oko sebe. Ispostavilo se da sam vrlo dobar nastavnik i predavač; počela sam da radim umski sa drugima, da radim pred drugima bez ikakvog straha, da primam kritiku i šalu. Sa studentima sam režirala kostimirane skečeve, igrala sam se i plesala sa marionetama, bavila se fotografijom, pisala, interesovala za film. Često se nazireciv radujem što sam sposobna da odgovorim spoljašnjem svetu, što

nost. Nekada sam pravila komplikovane komade u metalu za čiji završetak su mi bili potrebni meseci, jer se niko, čak ni majka, nije usuđivao da mi kaže, »Daj mi to«, kada bi video da gubim isuviše vremena. Istovremeno je bilo nemoguće postići pristojnu cenu za te skulpture, što je u meni budilo osećaj da mi neko nešto »uzima« ne dajući mi ništa uzvrat. Nakon što sam sve ovo uvidela, načinila sam dva vrlo smešna, laka metalna rada koji su mi probudili nadu da se može naći način da spojim znanje i veštinu sa novim idejama. Dok ovo pišem, osećam se oslobođenom prokletstva i za to zahvaljujem Primalnoj terapiji. Mogu da se vratim onim stvarima kojima sam se bavila kao dete, nestašnim igrarijama; po prvi put mogu da razvijem kreativnu spregu sa drugim ljudima. Sigurno će me i dalje povremeno boljeti, sigurno ću to morati da osećam, ali ću biti sposobna da živim kreativno — intenzivno, kao perceptivna, vesela, odgovorna i otvorena ličnost. Često mi dođe da pružim ruke i dodirujem svet oko sebe, da odgovaram na taj svet, sa zapevam svakim vlaknom svog tela. Osećam da ću u bliskoj budućnosti doživeti pravu eksploziju kreativnosti. Ne znam kakva će ona biti, ali jedno znam — biće to eksplozija rados-ti.